

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LVIII. ÉVF.

1926. JULIUS – SZEPTEMBER.

III. FÜZET.

AZ ÖTVEN ÉVES FŐPÁSZTOR.

Az unitárius egyháznak megalakulása óta 23 püspöke volt. A 23 püspök szolgálati ideje együtt 349 év, mivel két ízben 11 évig üresen állott a püspöki szék. A legtöbb ideig szolgált eddig Almási G. Mihály: 32 évig. A legkevesebb szolgálati ideje Járai Jánosnak volt, aki 2 hónapig [püspökösködhetett csupán. Egy-egy püspöknek az átlagos szolgálati ideje 15 év. *Ferencz József* a 23-ik püspök, aki megválasztásának az 50-ik évét is megérte. A mai napig 18 évvel ült tovább a püspöki székben, mint elődjei közül az, aki legtöbbet szolgált. Az ő szolgálati ideje több, mint 3 püspök átlagos szolgálati idejét öleli fel.

De működése nem csupán az évek számát tekintve emelkedik ki az átlagos püspökök közül. Tartalmilag is méltán sorakozik a legjobbak és a legnagyobbak mellé. Nem lehet célunk ez 50 évi püspöki működés méltatása. Meg kellene írni az unitárius egyház történetét 1876-tól a mai napig, hogy a *Ferencz József* püspöki működése teljes világításban álljon előttünk. Ez a kettő körülbelül egyet jelent. Ő volt a vezér s a vezért híven követte a nyáj. Ő volt az unitárius eszme megtestesítője kifelé s mint kovász, az Ő lelke működött és hatott az egyházi élet belső mozgalmaiban is. Őtet méltán lehet a lezajlott 50 esztendő eseményeinek a középpontjába állítani, mert azok vagy az ő lelkéből indultak ki, vagy az ő történelmi alakja körül szövődtek. És amekkora útát megtett az unitárius egyház 1876-tól a mai napig a belső fejlődésben és a külső érvényesülésben, az mutatja a *Ferencz József* 50 évi püspökségének a történelmi értékét. De nem szeretnénk sem túlzásba, sem egyoldaluságba esni. Amint az aratás áldását a jó föld, a becsületes munka, a kedvező időjárás és az Isten gondviselése együttesen biztosítják: úgy a történelem menete is sokféle tényezőnek az összeműködéséből alakul ki. Egy ember magában véve még nem történelem éppen úgy, amint a jó vezér még nem szükségképpen nyert csata. De azt méltán elmondhatjuk, hogy a lezajlott 40 év eseményeiben a *Ferencz József*

neve világít, vezet és az egyes történelmi tényezők szálai vagy tőle indulnak ki, vagy az ő kezébe futnak össze. Mint a só a tenger vizének ízét, úgy határozza meg az ő egyénisége, gondolkozása és lelki világa a mi 50 éves történelmünket.

Ez 50 év története igen kedvező körülmények között kezdődik. A 48-as önkényuralom már kitombolta magát. Az ott kapott sebek is már jórészt begyógyultak. A magyar állam biztos támpontot talált a legmagyarabb egyházban. Azt nem üldözni, hanem emelni és támogatni kell. Így az állam és az egyház viszonya a lehető legkedvezőbb. Az alkotmányos élet teljes helyreállításával megkezdődik az egyház állami segélyezése. Az 1848. évi 20. t. c. alapján megindul a szervezkedés a magyarországi részekben is. Az átmenet nehézségei már a Kriza püspöksége alatt nagy részben le vannak győzve. Ferencz József, az új püspök már királyilag úgy erősítették meg hivatalában, mint a Magyar Koronához tartozó összes országokban lakó unitáriusok püspöke.

Nem kisebb jelentőségű a felekezeti viszonyban keletkezett változás is. Bizonyos vallási szabadelvűség és türelem szelleme vonul végig egész Európán. Nálunk ez a „Protestáns Egylet” megalakításában nyer kifejezést, amelyben előre testvéri szeretettel fogadják az unitáriusokat is. Igaz, hogy az egyesület rövid életű s abban közülünk csupán Ferencz József és Simén Domokos tarthatják meg nagy sikerű előadásait. Mert éppen az általános sikertől, valamint a Ballagi Mór „Prot. Tudományos Szemléjében” megjelent szabad szellemű hangoktól indítva az orthodoxiának egy utolsó kísérlettel sikerült az unitáriusokat ez egyesületből kiszorítani, aminek szomorú következése lett a szép reményű egyesület gyors összeomlása. Azonban az új idők áramlatát ez fel nem tartóztathatta. Úgy, hogy már 1877-ben az összes magyarországi protestáns egyházkerületek s köztük az unitárius egyház vezetői közös asztal mellett tanácskozhattak arról, hogy egy katolikus főúrnak, br. Baldácsy Antalnak részükre tett fejedelmi alapítványát miképpen fogadják.

Ilyen kedvező politikai és vallási légkörben vette át Ferencz József 41 éves korában, mint fiatal Jozsué, az unitárius egyház kormányzását. Már akkor, mint írónak, de különösen mint szónoknak, jó híre volt az egész országban. A kedvező külső körülmények és a kiváló egyéni tulajdonságok által fölszigázt

közvélemény sokat várt a fiatal püspöktől. Csak éppen arra nem gondolt senki, hogy püspöksége 50 ik évét is megéri. A működéséhez fűzött várakozásoknak sokszorosan megfelelt. Lelkes vezetésével megindult a *külső fejlesztés* és a *belső építés* munkája. Már püspöksége első évében ismételten megjelent Budapesten, ahol megjelenése hatalmas lökést adott nem csupán a budapesti egyházközség szervezésére, hanem az ország többi részében levő egyházközségek kialakulására is. Erdélyben püspöksége idejében s jó részt lelkének vezérfénye mellett gyúlnak ki Brassóban, Fogarason, Sepsiszentgyörgyön, Nagyszebenben, Székelyudvarhelyen, Segesváron, Marosvásárhelyen, Petroszényben, Luppényben és Nagyenyeden az unitárizmus világító fáklyái. Az 50 év alatt épült templomok és iskolák minden egyes tégláján az ő gondjainak a nyomai látszanak. Ő szólaltatta meg az unitárius vallást az 1879-ben Székelykeresztúron, az 1910-ben Kolozsvárt és Déván tartott egyházi ünnepélyeken, valamint az 1896-ban Budapesten tartott nemzetközi unitárius konferencián. Az ő neve világított kifelé s az ő egyénisége volt vallásunk és egyházunk reprezentánsa a nagy világ előtt.

Bent az egyházban az ő lelke a középpont, amelyből sugárzik szét az élet és erő. Nemzedékek nőnek fel lábainál, amelyek az ő tűzkeresztiségében részesülnek. Mint tanár a katedrán, mint szónok a templom szószékén, mindenütt gyűjt. A ma élő papjainkat egy kivételével ő avatja fel a szent hívásra, az apostoli munkára. Ő a Mester, annak bölcsességével és lelkesedésével. Irodalmunk új szárnyakat ölt alatta, de mindenütt az ő szelleme vezet és irányít. Egyházi szervezetünk teljesen átalakul, különböző törvényeink a modern kor szellemében megújulnak, de mindenütt ő örökdik, hogy amit a történelem szentesített, azt gondatlan kezek ne bántsák, hogy oktalan túlzásokba ne menjen az egyház, de emellett az új idők követelte haladás elől el ne zárkozzék. Így jutottunk el a gyermekorból a nagykorúságra. Ha emellett elgondoljuk azt, hogy az egyház adminisztrációját éveken keresztül egymaga vezette, hogy a hozzáérkezett ezer meg ezer magán és hivatalos levélre sajátkezüleg válaszolt: akkor előttünk áll az 50 év belső építő munkájának is halvány képe.

Amilyen vidáman és derült ég mellett kezdődik az 50 év történelme, éppen olyan sötét borulatba megyen át annak az alkonya. Az építő és fejlesztő munkát a *védőmunka* váltja fel.

Egy hosszú világháboru borzalmai kigunyolták a keresztény vallás igazságait. Az egyházakat magukkal sodorták a politikai viharok. A megkötött békeszerződések új állapotokat teremtettek. Itt Erdélyben a közös sors még jobban összekovácsolta a magyar felekezeteket. Azonban az állam és egyházak viszonya még mindig tisztázatlan. Azt fájdalommal tapasztaljuk, hogy az új állam, amelynek viszonyai közé beilleszkedni esküvel megpecsételt szavunk kötelez, még ez ideig nem nagy megértéssel kezelte vallási és egyházi ügyeinket. Alapítványi birtokaink elvétele, iskoláink zaklatása, szabadságunk korlátozása, nemzeti érzéseink megbántása a védelmi munka kifejtését tették elengedhetetlen kötelességünké, lételünk feltételévé. De Ferencz József a 90-es évek határmesgyéjén állva is éppen olyan nagy volt a védő munkában, mint volt fiatalos erővel az építésben. Történelmi egyéniségéről, kristályos jelleméről a rágalomnak vagy gyanúsításnak a nyilai visszapattannak. Istenben s az erkölcsi igazságok legyőzhetetlen erejében való rendíthetetlen hite fiatalos energiát kölcsönzött lelkének. E kettős tulajdonsága állította az utóbbi időig az erdélyi magyarság közös frontjának az élére. És az Isten hűsége jutalmául megadta neki azt a kegyelmet is, hogy a nehéz védelmi harcok után láthatja a sötét fellegek lassu oszladozását s alattuk az életet és termékenységet árasztó nap sugarainak derengését. Mi az ötven éves határkőnél leborulva az egy örök élő Isten előtt buzgó imádságban mondunk hálát ezért a gondviselés-szerű szép életért s az a legforróbb kívánságunk, hogy erőben és egészségben érje meg fejünk fölött az ég kiderülését s láthassa népének, melyet egy félszázadon keresztül, annyi bölcsességgel vezetett, a megérdemelt boldogulását.!

Vári Albert.

SIMÉN DOMOKOS ÉS KORA.

— Korrajz. —

II. KÖZLEMÉNY.

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK ÖSSZEKÖTTETÉSEI AZ ANGOL
UNITÁRIUSOKKAL.

(1857-től 1860-ig.)

Mielőtt azt beszélném el, hogy minő körülmények között ment Simén Domokos Londonba s hogy töltött ott el két évet, szükségesnek látom részletesen előadni az erdélyi unitáriusok összeköttetéseinek történetét az angol unitáriusokkal 1857-től 1860-ig. Ez fogja legjobban megértetni, hogy mily nagyjelentőségű körülmények között minő fontos szerepe volt Siménnek Londonban. Aztán ideje már egyszer e históriára is kellő világosságot deríteni, mert — mint látni fogjuk — e historia nemcsak az unitárizmus történetének, hanem a magyarság egyetemes történetének is egyik igen érdekes és nagybecsű része, s mégis a történetkutatók előtt szinte teljesen ismeretlen. Adataimnak egy jelentékeny részét a Buzogány Áron által egybeállított¹ „Emlékkönyv az erdélyi s angol unitáriusok közt 1825 óta folyó levelezésekről s egyéb érintkezési viszonyaikról“ című kéziratos feljegyzésekből vettem, más részét egyéb buvárlataim alkalmával gyűjtöttem.

Az események elbeszélését ott folytatom, ahol Jakab Elek „Magyar és angol-amerikai unitárius érintkezések e század első felében“ című tanulmányában² félbe szakította. Csak úgy melleleg jegyzem itt meg, hogy a Jakab által feldolgozott anyagot kutatásaim során sok új adattal sikerült kibővítenem s ennél fogva az angol és amerikai összeköttetésünk történetére ma sokkal részletesebb felvilágosítást tudnék adni, mint adott 36 évvel ezelőtt Jakab Elek. Ez adatoknak feldolgozását azonban máskorra hagyom. Jelenlegi célomhoz amúgy is elég annyi bevezető, amennyi Jakab Elek tanulmányában olvasható.

... Székely Mózes, a bölcsészet tanára a kolozsvári főtanodában, — írja i. h. Buzogány — akadémista korában,

¹ E rendkívül becses kézirat az Egyház Képviselő Tanács elnöki szobájában őriztetik.

² Megjelent a Keresztény Magvető 25. és 26. kötetében.